

LEVELEK POLÁNYIRÓL, KOESTLERRŐL ÉS ZEISEL ÉVÁRÓL

WALTER GULICK

Walter Gulick, az Amerikai Egyesült Államok Polanyi Társasága folyóirata, a Tradition and Discovery könyvszemle rovatának vezetője egy recenziót írt a lap 29:2 2002-2003-évi számában DAVID CESARANI: Arthur Koestler The Homeless Mind című könyvéről. Recenziójára két reflexió érkezett: Az egyik a Budapesten élő Striker Barbarától, Polányi Laura menyétől, a másik az Ausztráliában élő Hidegkuti Bélától, az ismert Koestler kutatótól. Walter Gulick mindkét reflexiót közzétette a Tradition and Discovery-ben. A POLANYIANA szerkesztőbizottsága fontosnak tartotta a két reflexió utánközlését magyarul a POLANYIANA mostani számában.

Walter Gulick az alábbi megjegyzéseket fűzte Striker Barbara reflexiójához:

„Barbara asszony levele több szempontból is kiegészíti és igazolja az általam írt recenziót. Tartalmaz néhány olyan első kézből származó, figyelemreméltó korrekciót Eva Striker / Zeisel bebörtönzéséről, amelyet - tudomásom szerint - korábban még nem publikáltak. A levél korigálja azt a pontatlan megjegyzésemet, amely szerint A 'Polányiak otthon németül beszéltek Pontosabban fogalmazva a Polányiak Cecil mamával németül beszéltek, minthogy ő soha nem tanult meg magyarul, annak ellenére, hogy elég jól értett. Irodalmi szalonjában bevett szokás szerint magyarul csevegtek'.

2003 augusztus 7-én abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy meglátogathattam budapesti otthonában Barbara Strikert, aki 55 éve él ebben a lakásban. Barbara asszony nagyon szívélyesen fogadott, sok érdekes információt kaptam tőle. Megmutatta azt a könyvszekrényt,

amelynek két polcán a Polányi-család tagjai által írott könyveket őrzi. A harmadik polcon azok a kötetek sorakoznak, amelyek férjének az IMEKO, a Nemzetközi Méréstechnikai Szövetség kongresszusain elhangzott előadások szövegeit tartalmazzák.

Barbara asszony anyósának, Polányi Laurának a 16 éves korában festett képe alatt üldögélve családi fotókat nézegettünk. A falon körbe a család több tagjának képe, köztük Eva Striker/Zeisel festményei voltak láthatók.

Striker Barbara asszony beszélt Egyesült Államokba történt emigrációjukról is (1938). Mind neki, mind pedig férjének eleinte nagy nehézséget jelentett megfelelő munkahelyet találni. (Barbara asszony rövid ideig a híres fizikus, Szilárd Leó ingeit vasalta.)

1948-ban férje, Striker György úgy döntött, hogy visszatérnek Magyarországra. Az volt az álláspontja, hogy hasznosabb munkát végezhet egy kicsiny, mint egy nagy országban. Striker Barbara megemlégette, hogy - ellentétben Polányi Mihállyal - férje mélyen hitt a kommunizmusban. Férje és közte politikai nézetek miatt soha nem volt súrlódás.

Férje a maga politikai nézetei, valamint származása miatt büntudattott érzett (gazdag családból származott), ami hozzájárult ahhoz, hogy a Magyarországra való visszatérés mellett döntsön. Ő maga mint hűségese feleség férjével tartott. A magyar hatóságok gyanakvóak voltak minden az Egyesült Államokból önként hazatérővel szemben. Férje - mint később megtudták - idehaza szigorú megfigyelés alatt állott.

Striker Barbara a tudományos és technikai információk áramlását elősegítő egyesületnél dolgozott, majd 1976-ban nyugdíjba vonult. Ma egyedül ő és Eva Zeisel képviselik generációjukat.

Striker Barbara megerősítette azt s feltevésemet, hogy Koestlert hosszan tartó mély érzelmek fűzték Eva Zeiselhez.

Amikor indulni készültem Striker Barbara átadta a Polányi családfa rajzát azzal, hogy készítsek róla fénymásolatot. Hálával idézem fel ezt a nagyon különleges látogatást."

2003 április.

Striker Barbara : Levél a Tradition and Discovery szerkesztőségének

„Laura Polanyi/Striker leánya, Éva szovjet börtönben szerzett élményei kapcsolatba hozhatók Koestlerrel, de nem olyan módon, ahogyan azok az idézett fejezetben olvashatók.

Eva a Moszkvához közeli Dulevó porcelángyár művészeti igazgatója volt és a gyárban több gyönyörű porcelán készletet tervezett. 1936 májusában letartóztatták, öccse lakásából vitték el a börtönbe. Éva öccse a Szovjet Találmányi Hivatal Szabadalmi Osztályának volt a vezetője.

A Hivatal elnöke az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság egyik neves embere, Hevesi Gyula volt. Éva nála lakott albérletben mielőtt öccséhez költözött. Évát nem kémkedéssel vagy szabotázzsal vádolták, hanem azzal, hogy egy olyan felforgató csoportnak volt a tagja, amelynek célkitűzése Sztálin meggyilkolása volt. A csoport vezetőjének tanúvallomása szerint Évát jelölték ki a gyilkosság végrehajtására. Az őt kihallgató nyomozó szerint a Hevesi lakásban levő albérleti szobában meg is találták a revolvert, amellyel 'el akarta követni' a gyilkosságot. Éva szerint a fegyver, amit 'találtak', betelepített bizonyíték volt.

Természetesen Éva tagadta ezeket a vádakat, kitarzott amellett, hogy művészként tartózkodik a Szovjetunióban, akit kizárólag az érdekli, hogy szép árucikkeket termeljen egy szocialista országban.

Évát egy ideig közönséges bűnözőkkel együtt zárták be, javarészt azonban magánzárkában őrizték. Nyomozója egyszer azzal kényszerítette hamis vallomás aláírására, hogy megfenyegette, 'börtönben fog rohadni élete végéig minden tárgyalás nélkül, ha ezt a vallomást nem írja alá'.

Az aláírás utáni éjszaka Éva borotvával felvágta az ereit. A borotvát egy korábbi cellatársától kapta és cipője sarkában rejtegette. Egy börtönőrnő megmentette az életét.

Éva elmondta neki, miért akart öngyilkos lenni.

A börtönőrnő azt tanácsolta, hogy írjon a nyomozó ellen panaszlevelet Sztálinnak. Ez megtörtént. A nyomozót mellesleg elmozdították (szokványos eset). Ezután többé nem kényszerítették hamis vallomás aláírására.

A börtönből való kiengedését, s a Szovjetunióból való szabadulását nem különélő férjének, s nem az osztrák nagykövetnek köszönhetette, hanem kizárólag bátor édesanyja közreműködésének, aki híres tudósok eskü alatt történt nyilatkozatait gyűjtötte össze Éva ártatlanságáról bizonyítására, köztük például a neves orosz fizikusét, Kapitzáét. A börtönből való kiszabadulás után Évát azonnal egy Bécsbe tartó vonatra ültették, ahol öccse, a férjem és én vártuk. Rögtön az első estén elmondta mindazt, amit előbb előbb én is elmondtam.

A charkovi börtönben fogvatartott A. Weissberg sem Koestler és Polányi segítségével szabadult, hanem 1939-ben, a Molotov - Ribbentrop paktum aláírása után Németország és a Szovjetunió „fele-fele” Lengyelország megszállása után, Lengyelország szovjet-német határára szállították Weissberget, ahol a szovjetek átadták az osztrák kommunista tudóst a Gestaponak. Weissberg a lengyel titkos baloldali szervezetek segítségével Svédországba menekült, még mielőtt Németország megtámadta volna a Szovjetuniót.

51. old. 3.- 4. bekezdés. Ki volt Vera?

Vera Polányi Adolf legidősebb gyermeke, 1908-ban és nem 1909-ben született és részt vehetett Polányi Striker Laura iskolájában, azonban akivel felnőtt korában különböző helyeken többször is találkozott Koestler, az nem ő volt.

52. old.

Eva Striker/Zeisel nemcsak porcelántervezést tanított a New York-i Pratt Intézetben, hanem több híres európai és amerikai gyár porcelán- és kerámiakészlet tervezője is volt. Mellesleg Koestler haláláig gyakran találkoztak, annak ellenére, hogy Éva nem azonosult Koestler extrém nézeteivel.

Eva Striker/Zeisel a 60-as években ellátogatott Magyarországra, akkor újra találkozott Hevesi Gyulával (aki mellesleg 1938 - 46 között Moszkvában, valamint a Gulag szigeteken volt bebörtönözve). Ekkor tudta meg Éva, hogy az NKVD az 1936-os házkutatás során az ő egykori szobájában Hevesi 1919-es revolverét találta meg, amelyet Hevesi 'el-felejtett' bejelenteni és Éva szobájában rejtett el.

53. old., a 7. sortól kezdve

Cecil mama Vilnában született. Apja küldte Bécsbe. Ott ismerkedett meg Pollacsek Mihállyal és ott is házasodtak össze. Hibás az az állítás, hogy a Polányiak otthon németül beszéltek.

Minden Polányi-gyermek magyar egyetemet végzett. Laura történelem és angolszakos volt, doktori disszertációját Magyarország egy történelmi szektorából ??? írta. Anyjukkal németül beszéltek, különben pedig szép magyar irodalmi nyelvet használtak. Cecil mama híres irodalmi szalonjának neves költők és írók voltak évtizedeken keresztül a látogatói, például Karinthy Frigyes, Illyés Gyula és József Attila. Természetesen nemcsak a világ 'intellektuális dolgairól' beszéltek, hanem Magyarország aktuális eseményeit is megtárgyalták.

Befejezésül megemlítem, hogy számos felszínes kijelentés és vélemény található még ebben a recenzióban.

Azért ragadtam tollat, hogy én, mint a még életben levő családtagok egyike, kifejezésre juttassam véleményemet."

Üdvözlettel: Striker Barbara

2003. április 4.

„Tisztelt Gulick Professzor Úr!

A PMSZFT elküldte fénymásolatban az Ön recenzióját, amelyet David Cesarani könyvéről írt és a Tradition and Discovery-ben jelentette meg. Nyilván azért küldték el nekem, mert tudják, hogy érdekel Koestler, valamivel kevésbé Polányi és családja. Egy Koestler Emlékkönyvet is szerkesztettem, amely 1985-ben jelent meg külföldön, 1992-ben pedig ennek bővített változata Budapesten magyarul. Véleményem szerint ezzel az Emlékkönyvvel elérhetővé tettem Koestlert a magyar olvasók számára, mivel Koestler tabutéma volt a berlini fal leomlása és más kelet európai összeomlások előtt.

Ezen kívül írtam egy tanulmányt A. Koestler és Polányi M. közötti kapcsolatáról, amely a Polanyiana-ban jelent meg, amelyet Ön is ismer, hiszen említette a Tradition and Discovery-ben megjelent cikkében.

Csakugyan felkeltette többek kíváncsiságát, hogy ki lehetett az a kisleány a védőoltás jegyével a karján, aki együtt járt A. Koestlerrel Éva

Striker/Zeisel anyjának, Laurának az óvodájába. Amikor először olvastam A. Koestler Nyilvessző a végtelenbe című könyvét, ami bizony már elég régen volt, még nem gondolkoztam el Koestleren.. Az igazat megvallva akkor nem jegyeztem meg a kisleány nevét. Évekkel később, amikor már több Koestler könyvet és róla szóló írást olvastam, találkoztam Eva Zeisel nevével. Akkor meg már úgy intéztem el magamban a dolgot, hogy nyilván ő lehetett a kislány a védőoltás jegyével. Mivel nem emlékeztem arra, hogy mi volt a neve a kislánynak a Nyilvessző a végtelenbe című kötetben és nem vettem a fáradságot, hogy fellapozzam a könyvet, fel sem tűnt számomra, hogy két különböző névről van szó, Éváról és Veráról.

Futólag arra gondoltam, hogy Koestler leírása találkozásukról mármint hogy New Yorkban az utcán egymásba botlottak, valószínűleg nem hajszálpontos leírása a történeteknek. Hogy Eva/Vera hallotta vagy pedig újságban olvasta, hogy Koestler a városban van, nem tudni. Meglehet, Éva felkereste vagy az egyik előadása után megszólította Koestlert.

Ahogy Ön is megjegyezte, Koestler különböző dolgokat kissé megváltoztatva írt meg önéletrajzi regényében. A változtatásokat azokkal kapcsolatban alkalmazta, akik még életben voltak. A Koestler-Emlékkönyv budapesti megjelenése alkalmából 1993-as beszédemben én magam is említettem, hogy Koestler valószínűleg szándékosan számos nevet és eseményt kihagyott önéletrajzi könyveiből, mivel ésszerűnek tűnt ez olyanok esetében, akik akkor még életben voltak Kelet-Németországban, Csehszlovákiában, Magyarországon, Lengyelországban és a Szovjetunióban. Ha ezeket Koestler név szerint megemlítette volna, kellemetlen helyzetbe kerültek volna. (Megemlítettem, minden vágyam az, hogy önéletrajzának egy teljes változata egy szép napon előkerüljön valamelyik archívumból.)

Ami pedig Cesarani könyvét illeti, nem lelkesedek érte. A könyv szerzője a jelek szerint hangyaszorgalommal összegyűjtötte, mit evett Koestler reggelire, ebédre, vacsorára élete szinte valamennyi napján. Úgy tűnik, alig palástolt ellenszenvet táplál Koestler iránt. Élvezettel csámcsog minden kedvezőtlen epizódon, amelyet sikerült Koestler életében találni. Koestlerrel kapcsolatban mindent annak alapján próbál 'megmagyarázni', hogy mennyiben fogadta el vagy nem fogadta el Koestler a maga zsidóságát. Ez a megközelítés a marxistákra jellemző, akik mindent az osztályharcra magyaráznak, vagy pedig az ortodox freudistákra, akik mindent a szexre vezettek vissza. Örültem annak,

hogy a kitűnő és neves Julian Barnes kedvezőtlen recenzióját olvastam Cesarani könyvéről.

Cesarani etikátlanul járt el, amikor megjelentette könyvét és abban olyan részleteket közölt, amelyeket a Koestler Archivum anyagában talált, de a közléshez nem kérte az Archivum hozzájárulását. (Ezt az Archivum kurátorától tudom, aki levelében azt is közölte velem, hogy Cesarani nem kapta volna meg az engedélyt, még ha kérte is volna, illetve, ha elküldte volna könyve kéziratát a megjelenés előtt.)

Koestlernek viszonya volt egy férjes nővel, s ebből a viszonyból egy gyermek is született. Az illető nő férje sajátjaként vállalta a gyermeket és így is nevelte fel. Cesarani diszkréciót sértett meg azzal, hogy kifejezte az érintettek neveit, súlyos kellemetlenséget okozva ezzel. Vajon milyen 'nemes' célt szolgál mindez?

Amikor átnéztem a Koestler - Polányi levelezést, én is láttam Polányi Mihály özvegyének Koestlerhez írott levelét, amelyet Cesarani kinyomtatott a könyvében és amelyet Ön is említ a recenzióban. Akkor úgy döntöttem, hogy nem pazarlok papírt és tollat, hogy reagáljak egy nyolcvanegynéhány éves boldogtalan hölgy szitkozódásaira.

Mindamellettt én nem találtam semmi utalást Polányi leveleiben arra, miszerint feltételezte volna, hogy Koestler plagizálja. Ő bizony tudta volna.

Remélem nem raboltam el túl sok idejét kritikai megjegyzéseimmel Cesarini könyvéről, valamint azzal, hogy közöltem, nem tudom, ki lehetett Vera/Eva.

Üdvözlettel:

Hidegkuti Béla."